

Spis treści

Wstęp	9
--------------------	---

Leszek Kożuchowski

Świadomość ekologiczna wyzwaniem dla edukacji	15
Stan środowiska przyrodniczego i jego uwarunkowania	15
Problem edukacji i świadomości ekologicznej	19
Stan edukacji i poziom świadomości ekologicznej Polaków	25
Egzemplifikacje braku kultury ekologicznej społeczeństwa	28
Główna idea ekologizmu i ekopedagogiki. Próba definicji edukacji i świadomości ekologicznej	33
Uwagi końcowe	39

ks. Mariusz A. Roszewski

Wpływ hierarchii wartości na formowanie postaw ekologicznych w rodzinie	44
Wstęp	44
Dom rodzinny	45
Patologia środowiska rodzinnego	48
Kryzys wartości proekologicznych	49
Edukacja proekologiczna	51
Kształtowanie postaw proekologicznych w rodzinie	53
Kultura proekologiczna	54
Zakończenie	56

Tomasz Biernat

Młodzi konsumenci „cooltury”	58
Wstęp	58
Założenia badawcze i charakterystyka populacji	59
Zainteresowania młodzieży	60
Preferencje muzyczne	62

Preferencje czytelnicze	65
Preferencje filmowe	68
Podsumowanie	69

Maria Groenwald

Dorośli wobec zła wśród dzieci i młodzieży	73
Kto wychowuje dzieci i młodzież?	73
Wielość środowisk wychowawczych	76
Postawy dorosłych wobec zła	78
Dorośli walczący ze złem	78
Dorośli żyjący w cieniu zła	80
Dorośli przyglądający się złu zamkniętymi oczyma	81
Dlaczego dorośli tolerują zło?	83
Zagubieni dorośli	85
Zakończenie	87

Tadeusz Kluz

Postawy moralne młodzieży wobec zachowań dewiacyjnych	89
Wprowadzenie	89
Metoda badań	95
Wyniki badań	98
Zakończenie	103

Stanisław Kawula

Zachowania samobójcze młodzieży i jej stosunek do kary śmierci	105
Wprowadzenie	105
Kilka odniesień teoretycznych	106
Etiologia czynów suicydalnych – warunki i tło	109
Przyczyny i okoliczności zachowań suicydalnych	113
Młodzież a samobójstwa – czyli wyrok na siebie?	115
Kara śmierci w poglądach współczesnej młodzieży	121
Profilaktyka – uwagi pedagoga	124

Violetta Kopińska

Wybrane problemy przestrzegania norm prawnych przez młodzież w ujęciu pedagogicznym	128
Wstęp	128
Normy prawne a normy moralne	128

Świadomość prawna młodzieży i jej stosunek do prawa	132
Podsumowanie	138
 <i>Jan A. Malinowski</i>	
Dzieci i młodzież szkolna w kręgu przemocy	141
Uwagi wprowadzające	141
Eskalacja przemocy	143
Agresja i przemoc – zjawiska wpisane w oblicze współczesnej szkoły	146
W poszukiwaniu „odpowiedzialnych” za uczniowską przemoc.....	152
Uwagi i refleksje końcowe	155
 <i>Jacek Szczepkowski</i>	
Młodzież a narkotyki – charakterystyka osób podejmujących terapię	159
Wstęp	159
Podstawowe dane demograficzne	161
Sytuacja rodzinna	165
Problemy doświadczane w dzieciństwie	169
Inicjacja narkotykowa	170
Zainteresowania młodzieży przebywającej w ośrodku.....	173
Wybrane wskazówki do pracy z młodzieżą	174
Zakończenie	177
 <i>Jadwiga Jastrzęb</i>	
Dostosowanie wymagań szkolnych a zaspokajanie specjalnych potrzeb edukacyjnych i wychowawczych uczniów	178
Edukacja dla rozwoju	178
Edukacja z ludzką twarzą	181
Edukacja równych szans	184
Edukacja elastyczna	187
Edukacja na miarę specjalnych potrzeb ucznia	190
 <i>Joanna Dąbrowska</i>	
Prawne i społeczno-edukacyjne zakresy działań profilaktyczno-resocjalizacyjnych w środowisku szkolnym	194
Uwagi wprowadzające	194
Czy resocjalizacja odnosi się wyłącznie do sprawców przestępstw?	195

Możliwości działań profilaktyczno-resocjalizacyjnych w warunkach szkolnych	199
Szkoła w korekturze i profilaktyce zaburzeń zachowania uczniów. Wybrane wyniki z badań własnych	201
Rozmiary niedostosowania społecznego uczniów w wieku gimnazjalnym z małego miasta i ze wsi	203
Uwaga końcowa	206

Joanna Cieślikowska

Szkolne zadania z zakresu promocji zdrowia a ogólnopedagogiczne kompetencje nauczycieli do ich podejmowania	207
Zdrowie i jego promocja	208
Diagnoza stanu zdrowia a profilaktyka zdrowotna	209
Kompetencje nauczycieli	212

Magdalena Palkij

Jak usamodzielnic „dziecko” z dzieckiem? Program usamodzielnienia niepełnoletniej matki z dzieckiem w świetle idei i praw	222
Wstęp	222
Idea usamodzielniania wychowanków – aspekty historyczne i prawne	223
Autorski program trój etapowego usamodzielniania wychowanek	225
Prawa w codziennym życiu niepełnoletnich	227

Tomasz Kucharski, Magdalena Palkij

Charakterystyka porównawcza wybranych cech osobowości młodocianych matek i uczennic liceum ogólnokształcącego	234
Wstęp	234
Młodociane macierzyństwo	235
Przemoc	238
Czynniki psychospołeczne	239
Założenia metodologiczne badań własnych	240
Analiza i interpretacja wyników badań	242
Podsumowanie	255

Wstęp

Młódzież stanowi centralny punkt zainteresowania niniejszej książki. Spojrzenie na nią zostało jednak w wyraźny sposób określone odwołaniem się do dwóch innych kategorii, jakimi są środowisko i zdrowie. W zamyśle redaktorów prezentowanej tu pracy zbiorowej było bowiem ukazanie młodzieży w pryzmacie różnorodnych uwarunkowań ich codziennej egzystencji, których źródłem jest szeroko rozumiane środowisko życia, i które to nie pozostaje obojętne dla ich pojętego w sposób całościowy zdrowia. Stąd też formuła w jaką ujęty został tytuł niniejszej publikacji.

Inspiracji dla powstania książki dostarczyło cykliczne seminarium organizowane przez Redakcję miesięcznika „Wychowanie na co dzień” oraz Studium Pedagogiczne Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Inicjatywa tych dwóch instytucji, dotycząca wspólnego zorganizowania po raz pierwszy w grudniu 2002 r. seminarium podejmującego szeroko pojętą problematykę ekologii społecznej rozpatrywanej poprzez pryzmat narastających zjawisk zagrażających rozwojowi dzieci i młodzieży kładących się cieniem na funkcjonowanie współczesnej szkoły, zbiegła się w czasie z ogłoszeniem przez Urząd Marszałkowski Województwa Kujawsko-Pomorskiego oferty powierzenia instytucji wyłonionej w drodze konkursu zorganizowania sympozjum „**Zdrowa młodzież – zdrowe środowisko**” w ramach programu działań społecznych realizowanych przez Pełnomocnika Województwa ds. Profilaktyki i Przeciwdziałania Uzależnieniom oraz HIV/AIDS. Przyjęcie propozycji Redakcji i Studium Pedagogicznego UMK zorganizowania sympozjum nadało mu rangę imprezy naukowo-metodycznej o zasięgu regionalnym.

Spełnienie przez organizatorów oczekiwań oferenta, a także wysoka ocena dorobku merytorycznego sympozjum sprawiły, że także w następnym roku Urząd Marszałkowski Województwa Kujawsko-Pomorskiego udzielił wydatnego wsparcia w organizacji drugiej edycji seminarium. Kolejna, trzecia edycja (rok 2004) w zasadniczej części skupiła się na prezentacji rezultatów badań zrealizowanych przez zespół pracowników Studium Pedagogicznego UMK nt. „Diagnoza stanu świadomości kandydatów na nauczycieli oraz nauczycieli w zakresie zagrożeń łączących się z niebezpieczeństwem uzależnień i innych zjawisk patologicznych wśród uczniów oraz działania na rzecz budowania kompetencji studentów – uczestników kursu pedagogicznego, nauczycieli i rodziców, mające na celu przeciwdziałanie zagrożeniom występującym w procesie wychowania dzieci i młodzieży”, na których realizację otrzymano grant wojewódzki. Plonem tych badań, jak i trzeciej edycji wspomnianego seminarium był

m.in. raport pt. *Używanie środków psychoaktywnych przez uczniów w percepcji studentów – kandydatów na nauczycieli*¹.

Hasło przewodnie czwartej edycji seminarium brzmiało: „**Profilaktyka uzależnień w pracy szkoły i nauczyciela**”², a do grona organizatorów dołączyło Kujawsko-Pomorskie Centrum Edukacji Nauczycieli z siedzibą w Toruniu. I tym razem seminarium spotkało się z dużym zainteresowaniem, potwierdzając, że problematyka podejmowana w jego trakcie jest niezwykle ważna, zwłaszcza w kontekście kształcenia przyszłych nauczycieli oraz doskonalenia zawodowego osób już wykonujących ten zawód.

W przypadku pierwszych dwóch edycji sympozjum do udziału w nim zostali zaproszeni zarówno nauczyciele akademicy – głównie pracownicy Studium Pedagogicznego oraz Instytutu Pedagogiki UMK, jak i praktycy reprezentujący pedagogów zatrudnionych w toruńskich szkołach, świetlicach środowiskowych oraz w poradniach psychologiczno-pedagogicznych. Dwie następne edycje przyniosły szersze otwarcie na reprezentantów innych krajowych środowisk akademickich, jak też i na studentów przygotowujących się do zawodu nauczyciela lub pedagoga. Pomimo tego, że w kolejnych latach zmieniała się formuła spotkania (panel dyskusyjny, konferencja z prezentacją referatów), to zachowany został profil tematyczny seminarium, zaś mająca miejsce w trakcie kolejnych seminariów wymiana poglądów i doświadczeń wykazała, że podstawowe komponenty pojęciowe wpisujące się w hasło przewodnie seminarium: „środowisko”, „młodzież”, „zdrowie” – pozostające w immanentnym związku – wymagają holistycznego ujęcia. Tylko ono pozwala w pełni dostrzec złożoność problemów jakich doświadcza tak młodzież, jak i różne podmioty uczestniczące w procesie jej wychowania. Seminaria ukazały też, że potrzebna jest w obecnych, trudnych dla realizatorów procesów kształcenia i wychowania czasach, wielowątkowa debata w spójny sposób ujmująca zagadnienia ochrony środowiska, ekologii społecznej, uzależnień młodzieży, a coraz częściej także już i dzieci, od substancji psychoaktywnych, jak i od innych czynników, spośród których wymienić należy przede wszystkim Internet, gry komputerowe, telewizję.

Od samego początku w zamyśle organizatorów seminarium jawiło się jako panel, który oprócz tradycyjnej postaci konferencyjnej miało mieć swoje dopełnienie – kontynuację w postaci debaty, której miejsca użycza na łamach „Wychowanie na co dzień” jego Redakcja. Problematyka wywołana hasłem, które przyświeca sympozjum wpisuje się bowiem w jeden z centralnych obszarów zainteresowania miesięcznika „Wychowanie na co dzień”, czego konkretne dowody można odnaleźć na jego stronicach poczynając od pierwszego numeru, który ukazał się w październiku 1993 r. Jest ona obecna w kilku stałych działach, takich jak: „Aktualne problemy

---

¹ Raport pod redakcją J. A. Malinowskiego przy współpracy G. Kasprzyckiego ukazał się nakładem Studium Pedagogicznego UMK oraz Wydawnictwa Edukacyjnego „AKAPIT” (Toruń 2005).

² Obszerna relacja z seminarium zatytułowana „*Profilaktyka uzależnień w pracy szkoły i nauczyciela*” – IV seminarium z cyklu „*Zdrowe środowisko – zdrowa młodzież*” autorstwa Małgorzaty Laskowskiej została opublikowana w: „Forum Oświatowe” 2006, nr 1. Sprawozdania z poprzednich seminariów ukazały się m.in. w miesięczniku „Wychowanie na co dzień”. Zob.: J. A. Malinowski, *II Sympozjum „Zdrowa młodzież – zdrowe środowisko”*, 2004, nr 1-2; J. Cieślukowska, „*Młodzież wobec zagrożeń środowiskowych*” – III Sympozjum z cyklu „*Zdrowa młodzież – zdrowe środowisko*”, 2005, nr 1-2.

pedagogiczne”, „Edukacja ekologiczna”, „Edukacja zdrowotna”, „Problemy młodzieży”, „Środowisko i wychowanie”, „Problemy funkcjonowania szkoły”, „Teoria i praktyka pracy socjalnej”. W wymienionych działach systematycznie publikowane są diagnozy oraz studia ukazujące złożoność wskazanych tu zagadnień oraz ich znaczenie dla praktyki pedagogicznej. Istotnym uzupełnieniem publikacji naukowych są propozycje konkretnych projektów metodycznych zamieszczanych we „Wkładce metodycznej” adresowanych do praktyków – profesjonalistów (zwłaszcza pedagogów, wychowawców, nauczycieli) oraz wolontariuszy zaangażowanych w działania profilaktyczne i terapeutyczne, a także i do rodziców³.

Umiejscowienie sympozjum w siedzibie Studium Pedagogicznego UMK, będącego jednostką organizacyjną powołaną do realizacji zadań w zakresie przygotowania studium młodzi do zawodu nauczycielskiego, nie było sprawą przypadkową. Zdecydowały o tym przede wszystkim względy merytoryczne, co staje się w pełni czytelne, gdy zauważymy, iż celem prowadzonych debat było uzyskanie odpowiedzi na pytanie: W jaki sposób uwzględnić w procesie akademickiego przygotowania nauczycieli wyzwania pojawiające się przed osobami wykonującymi ten zawód, a które wypływają z obserwowanej w coraz większym wymiarze patologizacji zachowań uczniowskich zbiorowości? Przekład wiedzy o podejmowanych w trakcie seminarium problemach na kompetencje przyszłych nauczycieli staje się bowiem sprawą niezwykle aktualną i ważną społecznie.

Tak więc zorganizowanie seminarium dostarczyło okazji zarówno dla Zespołu Redakcyjnego, jak i Pracowników Studium Pedagogicznego, do konfrontacji wiedzy naukowej z praktyką pedagogiczno-psychologiczną w zasadniczych jej wymiarach, takich jak: diagnoza, profilaktyka, a wreszcie terapia realizowana na rzecz coraz to młodszych wiekowo grup młodzieży funkcjonujących w obszarach dewiacji i patologii.

O znaczeniu poruszanej podczas sympozjum problematyki nie trzeba specjalnie przekonywać. Jest to oczywiste, zwłaszcza kiedy patrzymy na nią na przykład poprzez pryzmat nauczycielskich doświadczeń, w których coraz częściej i coraz wyraźniej zaznaczają swoją obecność problemy będące pochodną negatywnej socjalizacji, jakiej doświadczają młodzi ludzie w swoim środowisku. Problemy te – jak już to wcześniej akcentowano – muszą być ujmowane nie fragmentarycznie, lecz kompleksowo. Stąd też interesującą, zarówno w wymiarze poznawczym, jak i praktycznym okazała się szeroka formuła sympozjum zawarta w jego nazwie: „Zdrowa młodzież – zdrowe środowisko”, którą można również odczytać w odwrotnej kolejności, tj. „zdrowe środowisko – zdrowa młodzież”. W jednym i drugim przypadku oczywiście wydają się być relacje współzależności pomiędzy podmiotami wpisanymi

---

³ Potwierdzeniem preferencji jakimi Redakcja darzy wspomnianą problematykę stanowi też poświęcenie jej od 1998 roku w dużej mierze łączonego numeru październikowo-listopadowego, co jest efektem już kilkuletniej współpracy z Wydziałem Zdrowia i Polityki Społecznej Urzędu Miasta Torunia. W rezultacie można stwierdzić, że ta inicjatywa edytorska na trwałe wpisała się w realizowany w Toruniu Program Profilaktyki i Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, stanowiąc istotny punkt corocznej kampanii „Październik – miesiąc wolny od uzależnień”. Ogólnopolski zasięg oddziaływania czasopisma, pozyskanie do tego przedsięwzięcia autorów z terenu całego kraju sprawia, że ta inicjatywa ma zasięg wykraczający daleko poza granice miasta Torunia i województwa kujawsko-pomorskiego. Szerzej zobacz: „Zdrowa młodzież – zdrowe środowisko (zapis dyskusji), opr. J. i J. A. Malinowsky, „Wychowanie na co dzień” 2002, nr 12, s. 15-21.

w hasło symposium. Bo przecież „zdrowa młodzież”, co można, a nawet trzeba również odczytać nie tylko jako zdrowa w sensie fizycznym, czy medycznym, ale także moralnym, etycznym jest gwarancją troski z jej strony, kiedy wejdzie ona w dorosłe życie, o zdrowe środowisko – przyrodnicze i społeczne. Równocześnie zdrowe, nieskażone środowisko jest gwarancją zdrowia młodzieży. Nieskażone środowisko, dodajmy tu, to środowisko wolne od zanieczyszczeń jakie niesie rozwój przemysłu, aglomeracji, powszechne i nieprzemysłane, a przede wszystkim nieodpowiedzialne wykorzystanie zdobyczy „chemii”, ale też i środowisko wolne od plagi narkomanii, alkoholizmu, przemocy, agresji, brutalizacji zachowań, aktów wandalizmu, prostytucji. Konsekwencje tych zjawisk są coraz bardziej niepokojące, tym bardziej, że wywierają one trwałe wpływ na psychikę dzieci i młodzieży.

Waga tych problemów skłoniła do poświęcenia im szczególnej uwagi nie tylko w trakcie wspomnianego seminarium, czy też na łamach „Wychowania na co dzień”. Organizatorzy seminarium w osobach kierownika Studium Pedagogicznego UMK oraz redaktora naczelnego „Wychowania na co dzień” postanowili poszerzyć pole wymiany poglądów w zakresie zarysowanych tu problemów o pracę zbiorową przygotowaną pod ich redakcją. Do jej autorskiego „zagospodarowania” zaproszeni zostali nie tylko uczestnicy seminarium⁴. Zaproszenie wystosowano także do znawców wspomnianej problematyki z kilku ośrodków akademickich, którzy w niniejszej książce dzielą się wynikami prowadzonych studiów teoretycznych i badań naukowych. W rezultacie przyjęcia zaproszenia do udziału w tej swoistej, dopełniającej seminarium, debacie znalazły się teksty autorów reprezentujących m.in. Uniwersytet Gdański, Uniwersytet Jagielloński, Wyższą Szkołę Olsztyńską, a zwłaszcza Uniwersytet Mikołaja Kopernika (Instytut Pedagogiki oraz Studium Pedagogiczne).

Zamieszczone w książce teksty ukazują rozległą panoramę zagadnień wpisujących się w jej tytuł. Otwierają ją dwa studia o ogólniejszym charakterze, które pozwalają spojrzeć na problemy analizowane w dalszej części książki z perspektywy umożliwiającej zrozumienie, że u ich źródeł znajdują się szersze kwestie, które nie zawsze są dostrzegane w wąskotematycznych analizach. Są to obszernie opracowania autorstwa Leszka Kożuchowskiego oraz ks. Mariusza Roszewskiego, które łączy głęboka refleksja nad kulturą proekologiczną. I wprawdzie pierwsze ze wspomnianych studiów koncentruje się na zagrożeniach płynących z pogarszającego się stanu środowiska przyrodniczego i potrzebie intensyfikacji działań z zakresu edukacji ekologicznej stanowiącej istotny komponent wykształcenia ogólnego, zaś drugie eksponuje rolę rodziny w formowaniu postaw ekologicznych, skupiając się na zagrożeniach natury społecznej, to oba łączy widzenie wspomnianych zagadnień w perspektywie aksjologicznej, ukazującej, że wychowanie powinno przyjąć postać procesu formowania młodego człowieka uzyskującego w jego wyniku rozumienie podstawowych wartości i dokonującego słusznych wyborów życiowych.

W świat środowiska kultury, w której różnych odmianach zanurzona jest młodzież, wprowadza opracowanie Tomasza Biernata. Autor w oparciu o wyniki badań własnych ukazuje m.in. preferencje odnoszące się do poszczególnych dziedzin zainteresowań kulturalnych. Wyłaniający się z badań obraz nie napawa optymizmem,

---

⁴ Z prac przygotowanych na seminarium wybrano te, które posiadały ponadczasowy charakter. Niektóre z nich zostały poszerzone i ukierunkowane przez ich Autorów zgodnie z sugestiami redaktorów książki.

a wręcz odwrotnie, budzi niepokój wiążący się z tym, że u badanych dominowały przejawy uczestnictwa w niskiej kulturze, nie stwarzającej szans na doświadczenie głębszych, duchowych przeżyć.

Narastająca fala zła, której ekspansja postępuje nadal, czego jaskrawe dowody miały i mają miejsce także po zebraniu tekstów składających się na niniejszą publikację, stanowi przedmiot refleksji dwóch kolejnych Autorów. Różni je jednak „punkt” oglądu. Maria Greonwald odnosi się bowiem do podejścia dorosłych do zła wśród dzieci i młodzieży, natomiast Tadeusz Kluz analizuje postawy moralne młodzieży wobec zachowań dewiacyjnych.

Następne dwie prace łączą kwestię stosunku młodzieży do norm moralnych i prawnych. Mamy tu wnikliwe studium Stanisława Kawuli, w którym ukazano nie tylko opinie młodzieży odnośnie samobójstw i kary śmierci, ale też zwrócono uwagę na grupy osób podwyższonego ryzyka targnięcia się na własne życie. Artykuł ten wyraźnie wskazuje na to, że niewłaściwe, zaburzone relacje młodzieży ze środowiskiem prowadzą nie tylko do pogorszenia jej kondycji zdrowotnej, ale mogą też zagrażać życiu, zwłaszcza wtedy, gdy „wołanie o pomoc” nie dociera do dorosłych – rodziców, nauczycieli, pedagogów. Z kolei Violetta Kopińska akcentuje to, jak ważne są, z punktu realizacji celów wychowania, normy i wartości moralne zinternalizowane przez młodzież, których nie można osiągnąć wyłącznie upowszechnianiem znajomości przepisów prawnych oraz sankcji grożących za niestosowanie się do nich. Autorka wskazuje też, że w świetle przeprowadzonych badań za zasadniczy problem wychowawczy należy uznać agresję oraz brak sprzeciwu wobec niej. I właśnie na agresji i przemocą będącej udziałem młodzieży – tak w sensie sprawstwa, jak i bycia ofiarą – skupił swoje zainteresowania Jan A. Malinowski, zwracając uwagę na to, że wskazane zjawiska stają się codziennością polskiej szkoły.

Agresji towarzyszy – zarówno jako przyczyna oraz skutek – sięganie po środki psychoaktywne, zwłaszcza po alkohol i narkotyki. Prowadzi to do uzależnienia, co wymaga podejmowania terapii przez coraz to młodsze osoby. Im to właśnie poświęcił studium empiryczne Jacek Szczepkowski, charakteryzując m.in. środowisko zamieszkania i szkolne, a zwłaszcza rodzinne młodzieży objętej terapią w warunkach oddziału zamkniętego jednej z najbardziej znanych w kraju placówki leczenia uzależnień od narkotyków.

Podejmując problematykę młodzieży w aspekcie środowiska trudno pominąć zagadnienie szkoły i jej społeczne funkcjonowanie. Również w niniejszej publikacji temu zagadnieniu poświęcono należną mu uwagę. W szczególny sposób jest to widoczne w przypadku trzech kolejnych opracowań. Sekwencję tę otwiera niezwykle doniosłe w swojej pedagogicznej wymowie studium Jadwigi Jastrząb, która skupiła się na tematyce dostosowania wymagań szkolnych w aspekcie zaspokajania specjalnych potrzeb edukacyjnych i wychowawczych uczniów. Niezaspokojenie tychże potrzeb staje się jedną z przyczyn niepowodzenia szkolnego, które przekłada się na postawę ucznia, tak wobec świata, ludzi, jak i samego siebie. Rodzi to wielką odpowiedzialność nauczyciela i szkoły, która w swojej ofercie edukacyjnej nie może pomijać pomocy psychologiczno-pedagogicznej. W szczególnych sytuacjach niezbędne staje się także podejmowanie przez szkołę działań profilaktyczno-resocjalizacyjnych, na co zwraca uwagę Joanna Dąbrowska. Ważne dopełnienie „tematyki szkolnej” stanowi opracowanie Joanny Cieślikowskiej, w którym omówiono za-

dania szkoły z zakresu promocji zdrowia w kontekście ogólnopedagogicznych kompetencji do ich podejmowania.

Dwa ostatnie artykuły koncentrują się na szczególnej grupie młodzieży. Za taką bowiem należy uznać niepełnoletnie dziewczęta, ponieważ jeszcze dzieci, które stają się matkami dla własnych dzieci. Dostrzegając wagę tego problemu Magdalena Palkij zastanawia się jak usamodzielnic niepełnoletnią matkę prezentując jeden z realizowanych w praktycznym działaniu programów. Kim są niepełnoletnie matki? Na to pytanie odpowiada wspomniana Autorka wraz z Tomaszem Kucharskim w drugim ze wspomnianych artykułów. Warto odnotować, że charakterystyka badanej zbiorowości została poprzedzona ukazaniem specyfiki młodocianego macierzyństwa z odwołaniem się nie tylko do danych statystycznych, ale i zagadnień medycznych, a zwłaszcza czynników psychospołecznych wyraźnie rzutujących na kondycję psychofizyczną niepełnoletnich matek. Wiedza o tym zjawisku staje się potrzebna nauczycielom, którzy coraz częściej w swojej pracy zawodowej spotykają się z uczennicami oczekującymi dziecka, lub będącymi już matkami.

Zamieszczone w pracy studia teoretyczne i opracowania empiryczne pokazują, że kryzys moralny, o którym można i trzeba mówić nie tylko w odniesieniu do młodego pokolenia, nie bierze się z nikąd. Jest on pochodną rozluźnienia obyczajowego, odchodzenia od uniwersalnych, ponadczasowych wartości. Widoczne jest też, że świat wartości jest niepodzielny i człowiek kształtuje swoje oblicze w efekcie oddziaływań płynących z różnych komponentów środowiska, z drugiej zaś strony, swoimi wyborami, mniej lub bardziej rozumnymi i odpowiedzialnymi, kształtuje on przestrzeń środowiska. W jednym i drugim przypadku nie pozostaje to obojętne dla kondycji zdrowotnej człowieka i to znajdującego się na każdym etapie życia. Niemniej jednak, ma to szczególne znaczenie w przypadku młodych ludzi, którzy swoimi wyborami określają kształt i jakość swojego dorosłego życia, którego jednym z istotnych wyznaczników jest szeroko pojmowane zdrowie.

Mamy nadzieję, że niniejsza publikacja przyczyni się do zwrócenia uwagi Czytelników na znaczenie podjętych w niej kwestii, a zwłaszcza na złożoność powiązań zachodzących pomiędzy środowiskiem, człowiekiem oraz jego kondycją psychofizyczną. Chcielibyśmy, aby stała się ona zachętą do dalszej wymiany myśli wpisującej się w panel zapoczątkowany cyklem seminariów, które dostarczyły inspiracji owocującej tą pracą zbiorową. Nie powstałaby ona bez pozytywnego odzewu zaproszonych do jej współtworzenia Autorów, a jej ostateczny kształt byłby niemożliwy bez życzliwych i inspirujących wskazówek recenzentów – Panów Profesorów Czesława Kosakowskiego i Andrzeja Radziejewicza-Winnickiego, którym w tym miejscu składamy podziękowanie.

Toruń, październik 2006 r.

Jan A. Malinowski, Aleksander Zandecki